

ROCZNIKI HUMANISTYCZNE

Tom LXVI, zeszyt 5 – 2018

ZESZYT SPECJALNY / SPECIALE UITGAVE

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rh.2018.66.5s-13>

LUDO BEHEYDT

TAAL, CULTUUR EN VERTALING: EEN SEMIOTISCHE BENADERING

Abstract. Het dilemma omtrent de vertaling van culturele elementen en de relatie tussen woord en beeld in plurimodale teksten leidde tot de keuze voor een semiotische vertaaltheorie. In een semiotische benadering wordt cultuur beschouwd als een web van tekens waarin teksten een ingebed subsysteem zijn. In semiotische zin is vertalen vooral het overbrengen van een cultureel artefact naar een ander cultureel tekensysteem. Helaas negeert deze vereenvoudigde visie de vertaler als een actieve bemiddelaar. Charles Sanders Peirce (1985, 5) heeft terecht een triadische tekenvoorstelling geïntroduceerd, waarin een adequate rol wordt toegekend aan de vertaler die het teken vertaalt in een ander tekensysteem, zodat een permanente culturele mobiliteit wordt gecreëerd. Semiotisch gezien is vertalen een daad van culturele identiteitsvorming. De semiose kan exotiserend of naturaliserend worden uitgevoerd, maar het blijft een onomkeerbaar eenrichtingsproces. Uiteindelijk is de vertaling een interculturele symbiotische constructie.

Trefwoorden: vertaalbaarheid; semiotische vertaaltheorie; semiose; cultuur; cultuurvertaling; semiovertaling.

INLEIDING

Om mijn uiteenzetting direct inzichtelijk te maken en u meteen te confronteren met mijn benadering van ‘onvertaalbaarheid’, wilde ik graag beginnen met een anekdotisch voorbeeld van een cultuurdilemma waar elke vertaler wel eens mee geconfronteerd wordt. Ik ontleen het voorbeeld aan de vertaalpraktijk van een vertaalster met een indrukwekkende staat van dienst, namelijk Jelica Novaković, die in een krantenstukje over vertaling van Ne-

Prof. dr. LUDO BEHEYDT is emeritus hoogleraar *Civilisation et linguistique néerlandaise* van de Université catholique de Louvain en was bijzonder hoogleraar *Cultuur der Nederlanden* aan de Universiteit van Amsterdam en aan de Universiteit Leiden. Hij publiceerde veel over taalverwerving en over culturele identiteit. Hij is Europees eresenator vanwege zijn verdienste voor de Europese cultuur. Correspondentieadres: Prof. Ludo Beheydt, Vilvoordsebaan 14A, B-3020 Herent, België; e-mail: ludo.beheydt@skynet.be en ludovic.beheydt@uclouvain.be

derlandstalige auteurs in het Servisch, beschreef hoe de vertaler omgaat met verbale tekens uit een andere cultuur. Ze vertelde hoe ze aan een literaire vertaling begint van een roman van Jan Wolkers, eigenlijk zoals elke vertaler, met gewone alledaagse woordvertalingen en ze constateert — ik citeer:

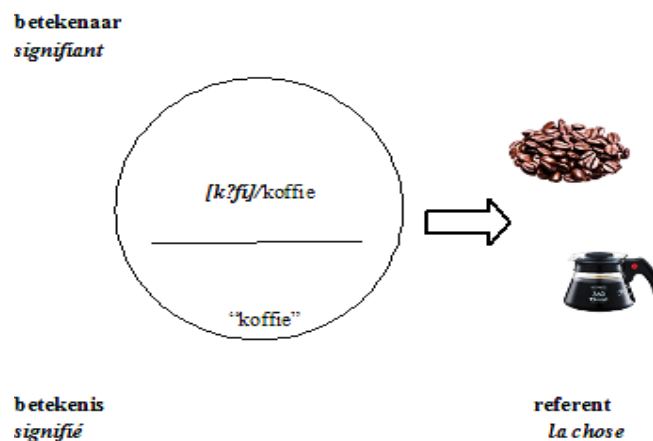
Een makkelijke opgave dacht ik, want een *tulp* is een *tulp*, een *stoel* een *stoel*, een *tafel* een *tafel*. Totdat er een koffiepote aan de beurt kwam, want bij alle Nederlandstalige auteurs wordt er gezellig koffie gedronken [...]. Het omtoveren van de koffiepote wilde echter niet lukken. Wat ik ervoor in de plaats creëerde was een veel kleiner gebruiksvoorwerp van Turkse afkomst, met een naam die heel andere beelden en associaties oproept. Daar eet je geen vlaai of slagroomtaartjes bij, er is een ander ritueel mee gemoeid. Met de gebruiksvoorwerpen moet je dus vaak ook een manier van leven meevertalen waarvan die voorwerpen de neerslag zijn. (Novaković 1995).

Wat hier alvast uit blijkt is dat de verhouding cultuur, taal, vertaling problematisch is voor de vertaler. De vertaler moet voortdurend keuzes maken in die verhouding. Elk woord sleept een stuk cultuur mee en de vraag is wat je daarmee doet. Het is bijvoorbeeld nog maar de vraag of je die ‘koffiepote’ uit de roman van Wolkers maar moet vervangen door het voor de doeltaalgebruiker vertrouwde Turkse culturele equivalent, dan wel of je juist de Nederlandse culturele eigenheid moet binnenbrengen in de doeltaalcultuur en dus net wel de koffiepote door koffiepote moet vertalen. In elk geval veronderstelt het maken van adequate en consequente keuzes een duidelijke visie op de verhouding cultuur, taal en vertaling. Sinds de ‘cultural turn’ in de vertaalwetenschap is voor zo’n visie de laatste decennia vaak teruggegrepen naar een semiotische benadering van de verhouding cultuur, taal en vertaling (Toury 1986; Gorfée 1994, 2004; Petrilli 2003; Kourdis & Kukkonen 2015). Sommigen vinden zelfs dat sinds de vertaalwetenschap die ‘cultural turn’ genomen heeft en zich heeft bevrijd van een te enge linguïstische kijk op het vertaalproces, een semiotische kijk zich opdringt. In de woorden van Susan Bassnett (1980, 13): “although translation has a central core of linguistic activity, it belongs most properly to semiotics.”

1. SEMIOTIEK

Om te begrijpen waarom dat zo is, moeten we eerst een duidelijk idee hebben van wat het domein van de semiotiek eigenlijk is. De definitie van

semiotiek is vrij voor de hand liggend: “Wetenschap die zich bezighoudt met de studie van tekens, tekensystemen en betekenisprocessen.” Het ‘teken’ zoals dit aanvankelijk in de semiotiek werd gehanteerd ging uit van de taalkundige tekenopvatting die door Ferdinand de Saussure werd geïntroduceerd (1962) waarin hij de bekende driedeling maakte tussen betekenaar (*signifiant*), betekenis (*signifié*) en referent (*la chose*) (figuur 1). Om terug te keren naar het al genoemde woord ‘koffie’, kunnen we met De Saussure dit woord als een taalteken zien bestaande uit een betekenaar [kʰʲi]/koffie, een betekenis [‘koffie’] en een referent [het ding in de werkelijkheid].

Figuur 1: Het taalteken

Het taalteken is eigenlijk een symbool: de betekenaar heeft namelijk niet de referent als betekenis, maar een concept dat naar heel verschillende referenten kan verwijzen. Het woord ‘koffie’ kan zowel de bonen aanduiden, de gemalen koffie als de drank. De betekenis is een conceptueel gegeven dat wij delen met de hele taalgemeenschap die dezelfde taal spreekt. Dat conceptuele gegeven kan heel divers zijn.

Zo kan het woord koffie ook metonymisch gebruikt worden, in bijvoorbeeld: ‘Twee koffie astublieft!’, waar ‘koffie’ staat voor ‘een kop koffie’ en zelfs kan het woord metaforisch gebruikt worden in bijvoorbeeld: ‘Dat is andere koffie’ (dat is heel wat anders). Nog steeds binnen de verbale wereld blijvend, heeft De Saussure er ook al op gewezen dat het teken onderdeel uitmaakt van een tekensysteem en dat de betekenis die een teken heeft mee bepaald wordt door de omringende tekens. Letterlijk schrijft hij:

C'est une grande illusion de considérer un terme simplement comme l'union d'un certain son avec un certain concept. Le définir ainsi, ce serait l'isoler du système dont il fait partie.

[Het is een grote illusie een woord te beschouwen als eenvoudigweg de verbinding van een klankvorm met een concept. Het zo definiëren, isoleert het uit het systeem waarvan het deel uitmaakt.]

Inderdaad wat 'koffie' betekent hangt mede af van de andere tekens uit het tekensysteem waarmee het verbonden wordt. Die betekenis wordt medebepaald door de omringende woorden, zoals blijkt uit de vergelijking van zinnestelsels als:

Ik heb twee pakken koffie gekocht.

Er ligt een baal koffie op zolder.

Dat is slappe koffie

Op de koffie komen (1. letterlijk, 2. figuurlijk: te laat komen)

Twee koffie alstublieft (metonymisch)

Dat is andere koffie (metaforisch)

Terecht stelde De Saussure dat het teken een relationele eenheid is, waarvan de waarde (*valeur*) binnen het systeem bepaald wordt door de relatie met andere tekens. Alleen beperkte zijn visie zich tot de relaties met andere *taal*-tekens. Zijn visie was dus exclusief verbaal. Hij had geen oog voor de situationele verbondenheid van taaltekens met andere tekens in de situationele context. Umberto Eco noemde deze beperking "a dangerous verbodogmatism." Het was wachten tot de komst van Peirce die aan de niet-verbale tekens een gelijkwaardige semiotische status gaf als aan de taaltekens. Het zal dan wel niet verwonderen dat juist vertaling van reclameboodschappen, waar de onverbreekelijke onderlinge betrokkenheid en complementariteit van talige tekens en niet-talige tekens voor vertaalproblemen zorgt, geleid heeft tot de keuze voor een semiotische aanpak van de theoretische vertaalbeschrijving. In een reclameboodschap voor 'koffie' is het beeldteken en het beeldtekensysteem bijvoorbeeld even belangrijk als het taalteken. De associatie van gezelligheid die in de Nederlandse context wordt opgeroepen door het koffiedrinkende gezelschap bepaalt mee de betekenis van het tekstuele gegeven 'koffie' en maakt evenzeer deel uit van het semiotische tekensysteem. Hier zien we al dat deze verruiming van het semiotische tekenbegrip moest leiden tot een nieuwe definitie van 'betekenis'.

Om terug te keren tot het uitgangsvoorbeeld van Jelica Novaković: we begrijpen dat het keuzeprobleem van de vertaalster veroorzaakt werd door

het besef dat ‘koffie’ in de Nederlandse cultuur al sinds jaar en dag fungeert als een teken van gezelligheid, een associatieve culturele betekenis die het denotatieve Servische equivalent niet heeft. In de Servische cultuur wordt koffie, blijkens de reclames, kennelijk eerder geassocieerd met persoonlijk genieten. Koffiereclame in Nederland baadt in ‘gezelligheid’, koffiereclame in Servië situeert zich eerder in de sfeer van de barrista’s (figuur 2):

Op de koffie!

Nederland: koffie is *gezelligheid*

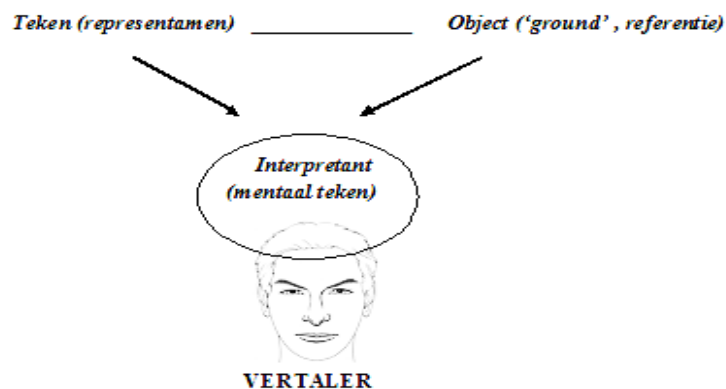
Servië: koffie is *genieten*

Figuur 2: ‘Koffie’ als teken in Nederland en Servië

De Amerikaanse taalfilosoof Charles Sanders Peirce definieerde het semiotische tekenbegrip dan ook terecht in een bredere, culturele zin dan De Saussure. In zijn publicatie *Logic as Semiotic. The Theory of Signs* (1985, 5) stelt hij dat betekenisgeving (semiose) in een gemeenschap niet alleen door taaltekens tot stand wordt gebracht, maar door **alle** tekens waarover die gemeenschap kan beschikken: woorden, beelden, gebaren, dans, film, performances, kunstwerken, concerten, signalen, verkeersborden, Kritiek op de exclusief linguïstische aanpak leidde op die manier tot een nieuwe tekendefinitie die op haar beurt leidde tot de ‘cultural turn’, de culturele wending, in de semiotiek. Peirces definitie van ‘teken’ was revolutionair:

a sign or representamen, is something which stands to somebody for something in some respect. It addresses somebody, that is it creates in the mind of that person, an equivalent sign, or perhaps a more developed sign. That sign which it creates, I call the interpretant of the first sign. The sign stands for something, its object. It stands for the object, not in all respects, but in reference to a sort of idea, which I have sometimes called the ground of the representamen.

Wat Peirce hier presenteert is een driehoeksverhouding tussen *teken* (*representamen*), *object* (*reference of ground*) en *interpretant* (*mental sign*) zoals het onderstaande schema illustreert (figuur 3).

Figuur 3: Het 'teken' volgens C.S. Peirce

Het komt er in essentie op neer dat Peirce de 'betekenis' van het teken primair herdefinieert als 'de vertaling van een teken in een ander systeem van tekens'. Over deze definitie schrijft de vermaarde linguïst en vertaaldeskundige Roman Jakobson (1977, 1029): "one of the most felicitous, brilliant ideas which general linguistics and semiotics gained from the American thinker is his definition of meaning as 'the translation of a sign into another'."

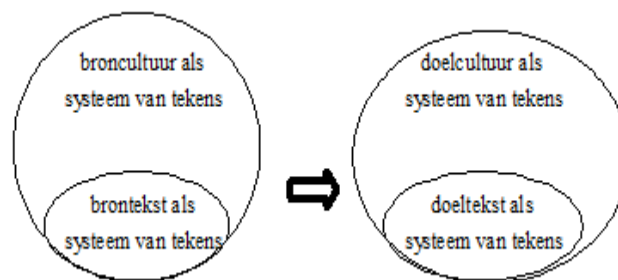
Maar minstens even belangrijk vind ikzelf de *culturele wending* ('*cultural turn*') die de semiotiek hier neemt. Cultuur in de semiotische opvatting is de vertaling in tekens van gedeelde betekenis. Gemeenschappen delen een web van betekenissen die ze omzetten in een systeem van tekens, tekens die zowel talig als niet talig kunnen zijn. Die idee was niet nieuw. Reeds Ernst Cassirer (1923, 29) stelde al dat de symbolische vormen waarvan een gemeenschap zich bedient haar cultuur uitmaken. Een cultuur begrijpen is dan het correct interpreteren van de tekens waarin de cultuur haar betekenissen vastlegt, en dat komt neer op het vertalen in nieuwe tekens die we *interpretanten* noemen. De *interpretant* is een teken met de betekenis die de interpreterende instantie eraan toekent en dat kan een equivalent teken zijn, maar bijvoorbeeld in het geval van de vertaler, ook een meer ontwikkeld teken. Een mooi voorbeeld van zo'n 'meer ontwikkeld teken' vond ik in het boek van de Poolse schrijfster Eva Hoffman *Verloren in taal*. Daarin schrijft ze over de betekenis van het Engelse woord *river*, dat ze leerde toen ze naar Canada emigreerde:

De [Engelse] woorden die ik nu leer, staan niet op dezelfde onbetwiste manier voor dingen als ze in mijn geboortetaal deden. ‘Rivier’ in het Pools was een vitale klank, het bevatte de energie van het wezen van het rivierschap, van mijn rivieren, van mijn ondergedompeld zijn in rivieren. ‘Rivier’ in het Engels is koud – een woord zonder aura. Het heeft voor mij geen reeks associaties verkregen, en het geeft niet de stralende nevel van connotaties af. Het roept niets op. (Hoffman 1996, 112).

2. SEMIOTIEK EN VERTAALWETENSCHAP

Uit het voorgaande zal al duidelijk geworden zijn dat de vertaalwetenschap in de semiotiek een bijzonder fundament kan vinden voor de theoretische vertaalwetenschap. Als we met James Holmes (1977/2004, 153) aannemen dat “de dubbele doelstelling van het zuiver wetenschappelijk onderzoek op het gebied van de vertaalwetenschap is 1) de verschijnselen vertaling en vertalen te beschrijven zoals die zich in onze ervaringswereld voordoen en 2) algemeen geldige principes te vinden met behulp waarvan deze verschijnselen kunnen worden verklaard en voorspeld,” dan zit je met de semiotiek goed.

Immers, de semiotiek maakt het mogelijk een vertaaltheorie te ontwikkelen die rekening houdt met het feit dat vertalen meer is dan een loutere taal-aangelegenheid en met de culturele verankering van elke te vertalen tekst. Concreet, een semiotische visie op vertalen biedt de mogelijkheid om het *koffie*-probleem van Jelica Novaković vertaaltheoretisch te beschrijven als een intersemiotische transmissie van culturele betekenis.

Figuur 4: Vertalen als omzetting van culturele artefacten

In essentie zouden we vertaling semiotisch kunnen beschouwen als de omzetting van een betekenisvol artefact uit één cultuur in een andere en dat

met respect voor de culturele verankering van de tekens (figuur 4). Op die manier verbreedt een semiotische vertaaltheorie de focus van de tekst, naar de bredere context van de tekst, naar de communicatie, de spatio-temporele en de culturele omgeving waarin een tekst functioneert.

Vertalen als handeling kan dan volgens Gideon Toury, die een semiotische vertaaltheorie heeft ontwikkeld, semiotisch gedefinieerd worden als:

[...] a series of operations, or procedures whereby one semiotic entity, which is a (functional) constituent (element) of a certain cultural (sub-) system, is transformed into another semiotic entity, which forms at least a potential element of another cultural (sub)system, providing the same informational core is retained 'invariant under transformation', and on its basis a relationship known as 'equivalence' is established between the resultant and initial entities. (Toury 1986, 1112).

Wat Toury hier stelt, is dat vanuit semiotisch perspectief de vertaling als een cultureel equivalent moet kunnen gelden van het origineel, ook al heeft er transformatie plaatsgevonden. In het voorbeeld van Novaković is de *koffie* gesubstitueerd door een object dat voor de vertaalster als een cultureel equivalent van de Nederlandse koffie in de doeltaalcultuur kan gelden.

Laat ik meteen duidelijk stellen dat een dergelijke voorstelling op zijn minst simplistisch te noemen is. Ubaldo Stecconi (2004) heeft er zeer terecht op gewezen dat de handige voorstelling van vertaling als de omzetting van één taalsemiose (aangepaste vertaling van betekenis in cultuur 1) in een andere (aangepaste vertaling van die betekenisgeving in cultuur 2) de onverantwoorde implicatie maakt dat er geen taalsemiose plaatsvindt op de interface van de vertaling, met name bij de vertaler. Dat dit wel degelijk het geval is, blijkt al overduidelijk uit de beschrijving van de keuzeproblematiek bij het woord *koffie* die Novaković verwoordt.

Peirce had al oog voor dit complicerende aspect, zoals blijkt uit zijn triadische voorstelling van het teken (vgl. figuur 3 hiervoor). In overeenstemming met zijn opvatting wordt er in de geest van de vertaler een nieuw teken gevormd, de *interpretant* van het oorspronkelijke teken. Dat kan een equivalent zijn van het oorspronkelijke teken maar wellicht ook, bij de vertaler, een meer ontwikkeld teken, omdat die er ook betekenis aan verbindt uit zijn of haar eigen cultuur. De interpretant is dus al vertaling in de tweede graad. Die mentale vertaling wordt dan weer omgezet in een teken uit de doeltaal van de vertaler.

Toegepast op het ondertussen vertrouwde *koffie*-voorbeeld: het teken dat Novaković voor de geest staat bij de confrontatie met het Nederlandse *kof-*

*fi*e-teken is een vertaling die op haar beurt een cultureel equivalent teken in de doelcultuur moet krijgen. En daarmee wordt de strekking duidelijk van Peirces definitie van betekenis als “a translation of a sign into another system of signs.” Hier zien we duidelijk de cruciale rol van de ‘dritte im Bunde’, namelijk de vertaler als mediator, die op grond van de interpretant een nieuw teken kiest. De vertaler is eigenlijk de interface tussen de twee culturen die zorgt voor een permanente culturele mobiliteit door de tekens van de ene cultuur te vertalen in tekens van de andere cultuur.

Door de vertaler als transformator tussen culturen te zien, is de traditionele vertalersnotie ‘equivalentie’ verschoven van linguïstische equivalentie naar semiotische equivalentie. In het proces van vertalen treedt de vertaler op als vertegenwoordiger van een doeltaalcultuur die zorgt voor de representatie van een externe cultuur. Hij is een manipulator die met de middelen van de doelcultuur – stilistische en inhoudelijke – met grote zorg een nieuw tekensysteem probeert te creëren dat past en acceptabel is in de doelcultuur. Dat is een proces van semiose waarin de vertaler bewust en vaak ook onbewust herschrijft. Dat herschrijven is semiotisch een daad van culturele identiteitsvorming, zoals Peeter Torop (2002) en Lawrence Venuti (1998) in hun semiotische benadering van vertalen overtuigend hebben aangetoond.

Door vertalingen binnen te brengen in de doelcultuur stelt de vertaler namelijk identiteitsvormende taaldaden. Door zijn manipulatie en aanpassing van de vreemde tekst aan de doelcultuur zorgt hij voor de coherentie en de homogeniteit van de doelcultuur, maar door de inbreng van de vreemde cultuur in de moedercultuur activeert hij tegelijk de weerbaarheid en de innovatie van de doelcultuur. In dit licht moet dan ook de semiotische opvatting over vertalen worden begrepen zoals die in de *Tartu-Moskou School of Semiotics* door Peeter Torop is geformuleerd. Hij noemt namelijk de vertaalcapaciteit van een cultuur een belangrijk criterium van de culturele identiteit van een cultuur. Cultuur bestaat semiotisch grotendeels uit vertaalcapaciteit en het binnenbrengen van nieuwe teksten in een cultuur draagt bij tot innovatie van de culturele identiteit en tot de erkenning van de eigen identiteit.

Samenvattend kunnen we stellen dat de semiotische visie op vertalen nieuwe perspectieven geopend heeft op het vertaalproces en op centrale begrippen uit de vertaaltheorie. Begrippen als equivalentie, vertaalnormen, adaptatie en herschrijving kunnen een nieuwe definitie krijgen die de semiotische aard van vertaalsemiose als cultuurhercodering en cultuurtranspositie respecteert en valideert.

In de semiotische taaltheorie is vertalen de poging om een nieuwe tekst te creëren die cultureel gelijkwaardig is aan het semiotische materiaal in de broncultuur. Die poging is een daad van semiose of betekenisgeving die door verschillende vertalers op verschillende manieren wordt uitgevoerd. Sommigen kiezen voor een radicale adaptatie aan de doelcultuur, zoals Jelica Novakovic in haar keuze om de *koffie* te vervangen door het cultureel equivalente teken in de doelcultuur. Anderen daarentegen pleiten juist voor het binnenbrengen van de ‘vreemdheid’ van de broncultuur, omdat hierdoor de culturele identiteit van de doeltaal dynamisch afgegrensd wordt. Door te kiezen voor ‘koffie’ in de doeltaal, introduceert de vertaler de broncultuur in de doelcultuur. In die zin moet bijvoorbeeld de oproep van Walter Benjamin begrepen worden als hij stelt:

Good translation does not seek to dispel the foreignness of languages but on the contrary allows its native language to be affected, expanded and defamiliarized by the foreign tongue. Therefore, the translator engages in the task of transforming the totality of his native language. (Benjamin 1968, 80).

Tussen de extreme polen van radicale exotisering (met maximaal behoud van alle exogene elementen en stijleigenaardigheden) en radicale naturalisatie (met ideologische aanpassing aan en overname van dominante discoursesmodi uit de doelcultuur) ligt een scala van gradaties waartussen de vertaler kan kiezen.

Ondertussen heeft de semiotische visie op vertalen al een respectabele geschiedenis. Sinds het baanbrekende en spraakmakende artikel van Roman Jakobson *On linguistic aspects of translation* uit 1959 zijn semiotische opvattingen binnengeslopen en gemeengoed geworden in de vertaalwetenschap en we hebben inmiddels breed uitgewerkte semiotische vertaaltheorieën van onder meer Gideon Toury (1986), van Dinda Gorfée (1994) en van de Tartu-Moskou School of Semiotics onder leiding van Peeter Torop (zie *Sign Systems Studies* 40 (3/4), 2012). Voor een overzicht van de ontwikkeling van de semiotische vertaalwetenschap verwijs ik u graag naar de bundel van Susan Petrilli (2003) *Translation Translation*, naar het inleidende artikel van Elin Sütiste in *Sign Systems Studies* 40 (3/4) (2012) en naar het inleidende artikel van Evangelos Kourdis & Pirjo Kukkonen in het speciale nummer van *Punctum: Semiotics of Translation. Translation in Semiotics* (2015) en ook naar het overzichtsartikel van Evangelos Kourdis (2015).

Kritiek op de semiotische benadering van vertaling is er inmiddels ook al gekomen. In de eerste plaats cultuurpolitieke kritiek. Zo is de notie ‘culture-

le vertaling' door de deconstructivisten zwaar bekritiseerd als een politiek manoeuvre om de mythe van het multicultureel denken te bevestigen (Buden et al. 2009). Uit andere disciplines is ook kritiek gekomen op de verbreding van de vertaaltheorie buiten de grenzen van de linguïstiek omdat dit geleid heeft tot kwesties waarvoor vertaalwetenschappers onvoldoende geëquipeerd zijn (Singh 2007; Sütiste 2012). Misschien is dat de reden dat de algemene vertaaltheorie die door de semiotiek in het vooruitzicht werd gesteld er voorsnog niet is gekomen. Wat er in de plaats gekomen is, is een veelheid aan theoretische deelstudies, zoals bijvoorbeeld de belangrijke bundels van Susan Bassnett & André Lefevere (1990) en van Evangelos Kourdis & Pirjo Kukkonen (2015) ten overvloede illustreren.

CONCLUSIE

Wat de semiotische visie op vertalen als revolutionaire verandering in de vertaaltheorie tot stand heeft gebracht, is de verschuiving van de kijk op vertaling als transfer naar vertaling als culturele constructie. Toury (1986, 1118) stelde al dat vertalen beschouwd moest worden als een *irreversibel* proces en de equivalentierelatie als een *eenrichtingsrelatie*. Gorfée radicaliseerde die doelcultuurgerichte kijk met haar definitie van wat ze consequent de 'semiovertaling' noemde:

[semiotranslation] is a unidirectional, future-oriented, cumulative, and irreversible process, a growing network which should not be pictured as a single line emanating from a source text toward a designated target text. (Gorfée 2004, 103–104).

Misschien beseft u nog niet de radicaliteit van deze definitie, maar als we de interpretatie volgen die Gorfée met haar definitie geeft, dan komen we uit op het overweldigende beeld dat Ubaldo Stecconi geeft van het vertaalproces:

Een goed beeld voor dat proces is dat van een golf die ontstaat in de bron en zich doorzet naar de doelomgeving. Als een bepaalde stroom van de vertaalsemiose op zijn einde loopt, is de energie die de golf stuwde, opgebruikt en het proces kan niet meer worden omgekeerd. Hoogstens zou nieuwe energie kunnen worden geïnvesteerd om de nieuwe tekens terug te vertalen naar de bronomgeving, maar dat zou een totaal nieuwe stroom van vertalingssemiose vergen. (Stecconi 2009, 262; mijn vertaling — L.B.).

De semiotische vertaaltheorie zal derhalve een vertaling in laatste instantie definiëren als een onomkeerbare culturele constructie (Bassnett & Lefevere 1998) die een interculturele symbiose is van broncultuur en doelcultuur.

REFERENTIES

- Bassnett, Susan. 1980. *Translation Studies*. London, New York: Routledge.
- Bassnett, Susan, & André Lefevere (eds.). 1990. *Translation, History and Culture*. London: Pinter.
- Bassnett, Susan, & André Lefevere. 1998. *Constructing Cultures*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Benjamin, Walter. 1923. 'The task of translator.' In R. Schulte & John Biguenot (eds.). *An anthology of essays from Dryden to Derrida*, 71–82. Chicago: Chicago University Press.
- Buden, Boris, Stefan Nowotny, Sherry Simon, Ashok Bery & Michael Cronin. 2009. 'Cultural translation. An introduction to the problem, and Responses.' *Translation Studies* 2 (2): 196–219.
- Eco, Umberto. 2001. *Experiences in Translation*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press.
- Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*. London: Fontana Press.
- Gorlée, Dinda L. 1994. *Semiotics and the Problem of Translation*. Amsterdam: Rodopi.
- Gorlée, Dinda L. 2004. *On Translating Signs. Exploring Text and Semio-Translation*. Amsterdam: Rodopi.
- Hoffman, Eva. 1996. *Verloren in taal. Leven in een nieuw land*. Baarn: Bodoni.
- Holmes, James. 1977. 'Wat is vertaalwetenschap?' In Bernard T. Tervoort (ed.). *Wetenschap en taal, deel 1*. Muiderberg: Coutinho. Herdrukt in Ton Naaijken, Cees Koster, Henri Bloemen & Caroline Meijer (eds.). 2004. *Denken over vertalen. Tekstboek vertaalwetenschap*, 149–162. Nijmegen: Vantilt.
- Jakobson, Roman. 1959. 'On Linguistic Aspects of Translation.' In Reuben A. Brower (ed.). *On Translation*, 232–239. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Jakobson, Roman. 1977. 'A Few Remarks on Peirce. Pathfinder in the Science of Language.' *Modern Language Notes* 92: 1026–1932.
- Kourdis, Evangelos. 2015. 'Semiotics of Translation.' In Peter Pericles Trifonas (ed.). *International Handbook of Semiotics*, 303–320. Dordrecht: Springer.
- Kourdis, Evangelos, & Pirjo Kukkonen (eds.). 2015. *Semiotics of translation, translation in semiotics*. Special issue of *Punctum* 1(2).
- Kourdis, Evangelos, & Pirjo Kukkonen. 2015. 'Introduction. Semiotics of translation, translation in semiotics.' *Punctum* 1(2): 5–10.
- Novaković, Jelica. 1995. 'Alchemie en toverkracht.' *Literatuur I*.
- Peirce, Charles Sanders. 1985. 'Logic as Semiotics: The Theory of Signs.' In Robert E. Innis (ed.). *Semiotics. An Introductory Anthology*, 4–23. Bloomington: Indiana University Press.
- Petrilli, Susan. 2003. *Translation Translation*. Amsterdam: Rodopi.
- Saussure, Ferdinand de. 1962. *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot.
- Singh, Rajendra. 2007. 'Unsafe at any speed? Some unfinished reflections on the 'cultural turn' in Translation Studies.' In Paul St-Pierre & Kar C. Prafulla (eds.). *In Translation, Reflections, Refractions, Transformations*, 73–84. Amsterdam: John Benjamins.
- Stecconi, Ubaldo. 2004. 'Interpretive semiotics and translation theory. The semiotic conditions to translation.' *Semiotica* 4 (1).
- Stecconi, Ubaldo. 2007. 'Five reasons why semiotics is good for Translation Studies.' In Yves Gambier, Miriam Schlesinger & Radegundis Stolze (eds.). *Doubts and Directions in Translation Studies*, 15–20. Amsterdam: John Benjamins.

- Steconi, Ubaldo. 2009. 'Semiotics.' In Mona Baker & Gabriela Saldanha (eds.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 260–263. London, New York: Routledge.
- Sütiste, Elin. 2012. 'Preface. On the path of translation semiotics with Peeter Torop.' *Sign Systems Studies* 40 (3/4): 269–278.
- Toury, Gideon. 1986. 'Translation: A Cultural-Semiotic Perspective.' In Thomas Sebeok (ed.). *Encyclopedic Dictionary of Semiotics*, vol. 2: 1111–1124. Berlin: De Gruyter.
- Torop, Peeter. 2002. 'Translation as translating as culture.' *Sign Systems Studies* 30 (2): 593–605.
- Torop, Peeter. 2008. 'Translation and semiotics.' *Sign Systems Studies* 36(2): 253–257.
- Venuti, Lawrence. 1998. *The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference*. London: Routledge.

JĘZYK, KULTURA I TŁUMACZENIE:
PODEJŚCIE SEMIOTYCZNE

Streszczenie

Dylemat dotyczący tłumaczenia elementów kulturowych i związku między słowem a obrazem w tekstach multimodalnych doprowadził do wyboru semiotycznej teorii tłumaczeniowej. W podejściu semiotycznym kultura postrzegana jest jako sieć znaków, w której teksty stanowią wbudowany podsystem. W sensie semiotycznym tłumaczenie jest przede wszystkim przeniesieniem artefaktu kulturowego do innego kulturowego systemu znaków. Niestety ta uproszczona wizja nie traktuje tłumacza jako aktywnego pośrednika. Charles Sanders Peirce słusznie wprowadził reprezentację triady znaku (1985, 5), gdzie odpowiednią rolę przyznaje się tłumaczowi, który tłumaczy znak na inny system znaków, aby stworzyć stałą mobilność kulturową. Z semiotycznego punktu widzenia tłumaczenie jest aktem tworzenia tożsamości kulturowej. Semioza może być przeprowadzona w ramach egzotykcji lub naturalizacji, pozostaje ona jednak nieodwracalnym procesem jednokierunkowym. Ostatecznie tłumaczenie jest międzykulturową konstrukcją symbiotyczną.

Przełożyła Beata Popławska

Słowa kluczowe: przetłumaczalność; teoria semiotyczna; semioza; przekład semiotyczny; kultura.

LANGUAGE, CULTURE, AND TRANSLATION:
A SEMIOTIC APPROACH

Summary

The dilemma with translation of cultural elements and with the relation of word and image in plurimodal texts, led to the choice of a semiotic theory of translation. In a semiotic approach culture is considered as a web of signs in which texts are an embedded subsystem. Semiotically, translation is primarily the transmission of a cultural artefact into another cultural system of signs. Unfortunately, this simplified vision ignores the translator as an active interface. Charles Sanders Peirce had rightly introduced a triadic sign representation (1985, 5) in which an adequate role is attributed to the translator who translates the sign into another system of signs, thus creating permanent cultural mobility. Semiotically, translation is an act of cultural identity formation. Semiosis may be executed exoticisingly or naturalisingly, but it remains an irreversible unidirectional process. Ultimately, a translation is an intercultural symbiotic construction.

Key words: translatability; semiotic theory; semiosis; semiotranslation; culture.